

KATARZYNA LEWICKA
Łódź

ZNAJOMOŚĆ BIBLIJ WŚRÓD MŁODZIEŻY GIMNAZJALNEJ

Biblia to tekst szczególny pod względem kulturowym oraz teologicznym. Dla wierzących jest wyznacznikiem wiary, pewnych postaw moralnych i prawnych. Jej popularność przejawia się w wielu dziedzinach życia, także w mowie. Badania nad językiem religijnym stanowią przedmiot zainteresowań wielu językoznawców, naukowców¹. Posługują się nim duchowni, np. podczas homilii, kazań, modlitw, nabożeństw, oraz osoby świeckie, od dzieci i młodzieży zaczynając, kończąc na ludziach starszych. Użytkownicy przyswajają sobie wiele terminów religijnych, które pochodzą z modlitw czy frazeologii biblijnej. Zwroty te często przenikają do mowy potocznej, funkcjonują jako związki frazeologiczne. Świadczy to o częstych kontaktach z tekstem Pisma Świętego i o sile jego oddziaływania na stosunki międzyludzkie².

Referat poświęcony jest znajomości Biblii (jej języka, budowy i realiów) wśród młodzieży gimnazjalnej. Ankietowani mają po czternaście lat, są uczniami trzecich klas jednego z gimnazjów łódzkiej dzielnicy Górna. Teksty Pisma Świętego były analizowane w pierwszym i drugim roku tego etapu edukacji, niektóre jednak z dzieci miały tematy związane z tą Księgą w krótkim czasie przed wypełnieniem ankiety. Młodzież w większości nie wyrażała niechęci do wykonania zadania, o które została poproszona, zdarzały się jednak jednostki reagujące słowami: „znowu Biblia”, „czy to polski, czy religia?”, „do czego nam to potrzebne?” Jak wspominałam były to tylko jednostki. Respondenci reprezentują różne poziomy nauczania, przeważają uczniowie przeciętni, ale są także bardzo dobrzy i słabi. Pochodzą zarówno z rodzin robotniczych, jak i inteligentnych. Rodzice kilku uczniów są nauczycielami, mama jednego z nich jest teologiem. Istnieje także grupa młodzieży z rodzin patologicznych, niektórzy mają obniżone wymagania, zalecenia do opanowania podstawy programowej; jedna osoba wychowuje się w domu dziecka.

¹ Jako przykład wymienić można publikacje: *O języku religijnym. Zagadnienia wybrane*, red. M. Karpluk i I. Sambor, Lublin 1988. *Język a chrześcijaństwo*, red. I. Bajerowa, M. Karpluk, Z. Leszczyński, Lublin 1993.

² Za: T. Brajerski, *Biblijne słownictwo i frazeologia*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 2, red. F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułkowski, Lublin 1985, s. 483.

Ankietowani odpowiadali w klasach, zostali poproszeni o samodzielną pracę, eksplorator czuwał, by nie porozumiewano się, jednak należy wziąć pod uwagę modyfikację pod wpływem kolegi z ławki. Uzyskano 86 kwestionariuszy, ale trzeba zaznaczyć, że żaden z nich nie jest kompletny, brakuje niektórych odpowiedzi, lub też są one nieprawidłowe. Zagadnienia ankiety zostały tak dobrane, by nawet ci najsłabsi uczniowie mogli je rozwiązać.

Polecenia można podzielić na teoretyczne, związane z Pismem Świętym (co to jest Biblia, gatunki biblijne, cechy stylu biblijnego), lecz są również takie, które wymagają znajomości budowy Księgi, imion apostołów, tytułów przypowieści, autora *Hymnu do miłości*, związków frazeologicznych o proveniencji biblijnej. W niektórych poleceniach uczniowie poproszeni zostali o ponumerowanie kilku podanych ksiąg od najbardziej do najmniej im znanych, wypisanie skojarzeń z postaciami lub wydarzeniami z Pisma Świętego, wynotowanie tytułów i autorów utworów, w których występują nawiązania do Biblii. Ankieta kończyło pytanie o tytuł księgi zamykającej Pismo Święte.

Odpowiedzi były bardzo zróżnicowane. Większość młodzieży na pytanie *Co to jest Biblia?* notuje, że jest to „księga napisana przez apostołów, opowiada o działalności Chrystusa, Boga, o stworzeniu świata”, niektórzy podają, że „składa się ze Starego i Nowego Testamentu”. Takie odpowiedzi stanowią około 70%. Pojawiają się też formy pełniejsze, poszerzone o pochodzenie słowa *Biblia*, o języki, w których powstała, a nawet o te, na które została przetłumaczona: „święta Księga, słowa Jezusa spisane przez apostołów, zawiera naukę, są tam opisane życie i działalność Chrystusa. Biblia powstała w trzech językach: greckim, aramejskim, hebrajskim. Tłumaczenia na łacinę dokonał św. Hieronim i jest to tzw. *Wulgata*”. Jeden z uczniów (oprócz wcześniejszych informacji) napisał jeszcze, że „Pismo św. składa się z 21 listów”. Niestety, kilku z respondentów udzieliło odpowiedzi bardzo wymijających, ukazujących brak wiedzy na interesujący nas temat, np. „Biblia to gatunek literacki”. Trzy ankiety zawierały informację, iż „to pierwsza wydana księga na świecie, bestseller”.

Wymieniając gatunki biblijne, ankietowani podawali w większości *listy, przypowieści, ewangelie, psalmy*. Te hasła znajdowały się w przeważającej części odpowiedzi. Kilka osób zanotowało jeszcze *dialog, monolog, opowiadanie, hymn, modlitwa, apokalipsa, biografia, lamentacja, spisy, opis, pieśń*. Zauważyć tutaj należy, iż młodzież myli pojęcie gatunku literackiego i formy wypowiedzi. Świadczy o tym zaliczenie *dialogu, monologu* oraz *liryki* do gatunków literackich. W odpowiedzi na to zagadnienie uczniowie podają także *Stary i Nowy Testament*. Pytani przez ankietę o świadomość swojej wypowiedzi potwierdzają, że wiedzą, iż są to części Biblii, ale niektórzy myśleli też, że są to gatunki. Przyznali, iż zapomnieli, co to gatunek.

Bardzo mało poprawnych odpowiedzi związanych jest z prośbą o podanie cech stylu biblijnego. Przeważają informacje typu *wychwała Boga, fakty historyczne, opisy postaci, nauka, niesie przesłanie, brak dat*. Tutaj również pojawia się *Stary i Nowy Testament*. Znaleźli się także uczniowie, którzy wynotowali *dłu-*

gie, wielokrotnie złożone zdania, apostrofy, metafory, pytania retoryczne, listy. Rzadko pojawiły się takie cechy jak *bogactwo środków stylistycznych* czy *podniosły styl* (często *wyniosły*). Niestety, wielu ankietowanych nie udzieliło odpowiedzi na to pytanie. Zapytani o powód takiej sytuacji mówili, że rzadko kto zwraca ich uwagę na omawiane zjawisko, tylko nauczyciele poloniści, ale uleciało to już z pamięci młodzieży, gdyż nie było utrwalane.

Kolejną sprawą, o którą zostali poproszeni uczniowie, było wynotowanie tytułów znanych przypowieści biblijnych. Zapisywano różnorodne odpowiedzi. Najbardziej popularne to *O synu marnotrawnym*, następnie *O miłosiernym Samarytaninie*, *O siewcy*, *O ziarnku gorczycy*, *O talentach*. Pojedynczo pojawiają się *O pannach roztropnych i nierozsądnych*. Jako tytuły przypowieści młodzież podaje także *Adam i Ewa*, *Arka Noego*, *Sodoma i Gomora*. Wiele zapisów to nie tytuły, lecz zarysowanie problematyki, np. *o wdowie, która zgubiła (!) jeden grosz*, *o domie (!) zbudowanym na skale i piachu*. Kilku uczniów do przypowieści zaliczyło wizję końca świata i historię Hioba.

Młodzież gimnazjalna nie wykazała się również znajomością autora *Hymnu do miłości*. Tylko 40% podało imię *św. Pawła*. Wiele osób autorstwo tego utworu przypisało *św. Franciszkowi z Asyżu* lub *św. Piotrowi*. Wymieniano też *św. Jana*, *św. Józefa*, *Miłość*, *Jezusa*, *Boga* oraz takich poetów jak *Kochanowski*, *Białoszewski*, *Miłosz*. Skojarzenie z Miłoszem z pewnością związane jest z faktem analizowania, na kilku lekcjach poprzedzających wypełnienie ankiety, tryptyku tegoż autora *Wiara, Nadzieja, Miłość*. Zanotowano jedną odpowiedź typu *nie znam tego gościa*.

Dużą trudność sprawiło uczniom spośród podanych wskazanie imion apostołów³. Ankietowani jednomyślnie podkreślili *Piotra*, *Jana*, niektórzy *Judasza*, *Tomasza*, tylko nieliczni zaznaczyli *Tadeusza* i *Filipa*. Bardzo często zakreślano *Łukasza* i *Marka*, co z pewnością jest związane z autorstwem *Ewangelii*. Popularność imienia ewangelisty Marka potwierdza wielu badaczy, m.in. ks. Edward Jarmoch, który pokazał w swoich analizach, że 55,3% respondentów wykazuje się znajomością tego imienia⁴. Kilka osób do apostołów zakwalifikowało *Abrahama*. Istnieje podejrzenie, że wiele z imion wybranych zostało drogą losowania, bez przekonania i znajomości antropimów apostołów.

Większych problemów nie miała młodzież z połączeniem wyrazów w związku frazeologiczne⁵. Tylko nieliczni popełnili błędy, tworząc konstrukcje *grosz miłosierny*, *wdowi Samarytanin*. Znacznie trudniejsze okazało się objaśnienie podanych frazeologizmów. *Kraina mlekiem i miodem płynąca* dla większości jest 'miejszem dobrobytu', 'krajem szczęścia, bez cienia zła', 'miejszem, gdzie się dobrze czujemy'.

³ W ankiecie podane były następujące imiona: *Abraham*, *Kain*, *Piotr*, *Krzysztof*, *Jan*, *Tomasz*, *Łukasz*, *Marek*, *Filip*, *Tadeusz*, *Judasz*, *Daniel*.

⁴ Za: E. Jarmoch, *Wiedza religijna jako wskaźnik religijności*, w: *Postawy społeczno-religijne mieszkańców archidiecezji łódzkiej*, Łódź 2002, s. 24.

⁵ Połączyć należało: *Judaszowe*, *egipskie*, *manna*, *marnotrawny*, *wieża*, *trąba*, *owoc*, *Samarytanin*, *grosz*, *miłosierny*, *jerychońska*, *srebrniki*, *plagi*, *z nieba*, *syn*, *wdowi*, *Babel*, *zakazany*.

Również *hiobowa wieść* nie sprawiała większych kłopotów ‘zła wieść, niosąca przykrość’. *Droga krzyżowa* natomiast objaśniana była rozmaicie ‘droga cierpienia’, ‘męka, ból, cierpienie’. Często frazeologizm ten traktowano bardzo dosłownie, tzn. ‘męka Pana’, ‘droga Jezusa na wzgórze Golgoty’. Pojawiło się jedno wyjaśnienie, które może mieć związek ze złą sytuacją materialną w rodzinie ucznia, który napisał „droga krzyżowa to ludzie, którzy chodzą po stacjach i się podłą”. Zanotowano kilka błędnych znaczeń związku *Sodoma i Gomora*, np. „mieć czegoś dużo”. Zapisano także nieodpowiednie wyjaśnienie hasła *zamienić się w słup soli* – „zawstydzic się lub przestraszyć”, większość jednak poprawnie podaje „zniechęcić”, „stanąć jak wryty”. Wielu z uczniów nie wyjaśnia frazeologizmu *przenieść się na łono Abrahama* lub robi to błędnie, np. „żyć cudzym kosztem”. *Alfa i omega* to „alfabet”, „mądry człowiek”, „początek i koniec”, ale też „ktoś, kto myśli, że wszystko wie, a w gruncie rzeczy nic nie wie”. Jako znaczenie hasła *apokalipsa* młodzież notuje w większości ‘koniec świata’, ‘koniec czegoś, nadchodzenie’, ‘zakończenie Pisma Świętego’. Tylko jedna osoba napisała, że to „zagłada”. Nikt nie podaje, że to „objawienie, wizja; zjawisko przerażające, tajemnicze”⁶. Problemów uczniom przysporzył także frazeologizm *chodzić krętymi drogami*. Niewielu podjęło się jego wyjaśnienia. Często udzielano błędnych odpowiedzi, np. „nie można dojść do wyznaczonego celu”, „chodzić nie wiedząc, dokąd chce się trafić” lub niejasnych „zbaczać z celu i wracać na drogę”. Podobnie prezentuje się związek *kielich goryczy*. Wynotowano bardzo różnorodne objaśnienia, np. „żał, przykrość”, „cierpienie, gorycz życia”, „kielich, który jest przepelniony cierpieniem, bólem”, „dajemy go komuś, kogo nie lubimy”, „jest to coś gorzkiego, co może spotkać człowieka”.

Powyższe przykłady prezentują ubogą wiedzę młodzieży dotyczącą frazeologizmów biblijnych. W wielu wyjaśnieniach daje się zauważyć zanik składnika sakralnego. Powoduje on niewłaściwe rozumienie danego wyrazu bądź frazeologizmu, np. wspomniane już *hiobowe wieści* – „złe wieści” czy *przenieść się na łono Abrahama* – „żyć cudzym kosztem”⁷. Zaznaczyć należy także, że wielu uczniów dziwiło się biblijnej proveniencji niektórych związków frazeologicznych, np. *chodzić krętymi drogami*. Nie łączyli oni źródła tego zwrotu z Biblią, mimo że tak często stosowali go w swoim języku⁸.

Najbardziej znanymi księgami biblijnymi wśród młodzieży gimnazjalnej są *Ewangelie* i *Apokalipsa*. Następne miejsca zajmują *Księga Rodzaju* i *Księga Wyjścia*. Taka hierarchia, z całą pewnością, ma związek z faktem, iż na poziomie gimnazjalnym, podczas lekcji języka polskiego, omawiane są właśnie fragmenty *Ewangelii*, *Apokalipsy* oraz rozdział *Księgi Rodzaju* o stworzeniu świata i człowieka. Większość uczniów przyznaje, że rzadko uczestniczy we mszy świętej, a jeżeli już na nią idzie, to nie zwraca uwagi na pochodzenie czytanego tekstu.

⁶ Za: J. Godyń, *Mały słownik biblizmów języka polskiego*, Kraków–Warszawa 1995.

⁷ I. Bajerowa, *Kilka problemów stylistyczno-leksykalnych*, w: *O języku religijnym...*, s. 23.

⁸ Na problem ten zwracają też uwagę w swoim artykule D. Bieńkowska i M. Kamińska, *Biblijne frazeologizmy w polszczyźnie łodzian*, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN”, XXXVI, 1990, s. 119.

Bardzo zróżnicowane skojarzenia mieli uczniowie z postaciami i wydarzeniami biblijnymi. Padały jednowyrazowe hasła albo całe zdania, np. *Dawid – Goliat* lub *silny chłopiec, który pokonał olbrzyma*. Postać ta budziła także skojarzenia z *królem, następcą Salomona; z mądrością; z gwiazdą Dawidową*. Zanotowano również odpowiedź *apostoł* oraz niejasne zestawienie *przypowieść o Dawidzie Salomonie*, w którym widać niesamodzielną pracę (dopisane ostatnie słowo) i nieznaną rzeczywistość biblijnych. *Mojżesz* kojarzy się z *dobroczyńcą; wybawicielem*, ale także z *Egiptem*. Kolejne odpowiedzi były bardziej rozbudowane, najczęściej notowano *przeprowadził lud wybrany przez morze; wyprowadził Izraelitów z niewoli egipskiej; przejście przez Morze Czerwone*, tylko jeden uczeń napisał *10 przykazań*. Niewiele osób podało skojarzenie do biblizmu *rzeź niewiniątek*. Zanotowano dwie pełne wypowiedzi z *Herodem, który kazał wymordować wszystkich chłopców po narodzinach Chrystusa*. Pozostałe odpowiedzi były lakoniczne *ofiara, niewinna śmierć; śmierć małych dzieci; była w miejscu narodzin Chrystusa; Herod, Betlejem*. Pojawił się też jeden zapis z *bombą w żłobku*, który świadczy o pewnej niedojrzałości emocjonalnej jego autora oraz nieznaności sensu stwierdzenia, a także nielogiczne sformułowanie *śmierć dzieci pierwotnych Egipcjan*.

Większych trudności nie miała młodzież ze skojarzeniami odnoszącymi się do *Judasza*. Najczęściej notowane były *zdrajca, zdrada, zło; apostoł, który zdradził Jezusa przez pocałunek w policzek* lub *zdrajca, który udaje niewiniątko*. Pojawiło się też błędne skojarzenie *ten, co nie wierzy*, czyli pomyłono dwie postaci biblijne *Judasza* i *niewiernego Tomasza*. Także *Noe* był prawidłowo kojarzony, przeważały *arka; potop; ocalenie; zwierzęta, które zabrał na arkę; potop, tylko on i jego rodzina ocaleli*. Natomiast przy skojarzeniach potopu zauważyć można przewijanie się wątków biblijnych przez różne sfery kultury, m.in. literaturę i film. Młodzież przy hasle *potop* obok *kara boska; budowa arki Noego; Noe, wielka powódź, z której ocalał tylko on, bo zbudował arkę* notowała *lektura, książka Sienkiewicza, część Trylogii, film*. Zanotowano także odniesienie do historii *potop szwedzki* oraz do zjawisk przyrodniczych i ich skutków *globalna powódź; klęska żywiołowa; powódź, w której giną ludzie wraz z całym dobytkiem*.

Duże problemy miała młodzież z wymienieniem utworów zawierających nawiązania do Pisma Świętego. Tylko ok. 50% uczniów udzieliło odpowiedzi w tej kwestii. Większość z nich notowała *Quo vadis* Sienkiewicza. Z całą pewnością wpływ na to miał fakt, iż respondenci w krótkim czasie przed wypełnieniem ankiety, byli w kinie na produkcji Jerzego Kawalerowicza, nakręconej na podstawie Sienkiewiczowskiej powieści. Inne pojawiające się tytuły to *Treny* Kochanowskiego oraz *Bogurodzica*. Kilku z uczniów wymieniło w tym miejscu utwory Paulo Coelho (*Alchemik, Piąta góra*) oraz omawiany wcześniej na lekcji języka polskiego wiersz Mirona Białoszewskiego *Przesuwa się, przegwieżdża*. Zanotowano jeden zapis, w którym pojawia się *Historia filozofii po góralsku* ks. Tischnera. Również w

tym przypadku istnieje prawdopodobieństwo, że skojarzenie takie wywołane zostało fragmentem wymienionego dzieła, omawianego podczas zajęć z języka polskiego.

Korzystniej prezentuje się odpowiedź na ostatnie pytanie ankiety, które zawierało pytanie o księgę zamykającą Pismo Święte. Pocięszający jest fakt, iż znaczna większość, bo ok. 85% młodzieży wie, że to *Apokalipsa*. Niestety, pewna grupa uczniów z przekonaniem pisze, że to *Księga Wyjścia*.

Jak wynika z powyższych analiz znajomość Pisma Świętego wśród uczniów gimnazjum nie jest wystarczająca. Ich cząstkowa wiedza na temat tej świętej Księgi ogranicza się do podstaw, często i tak błędnych. Tylko niewielu podaje pełne wyjaśnienie hasła *Biblia*, ma świadomość, czym jest, w jakich powstała językach. Dla niektórych to *Księga spisana przez apostołów, opowiadająca o życiu i działalności Jezusa* bądź też *bestseller, pierwsza wydana księga*. Młodzież nie zna większości gatunków biblijnych. Powtarzającymi się terminami są jedynie *list, przypowieść, ewangelia, psalm*, bardzo rzadko pojawiają się *dialog, monolog, przypowieść, opowiadanie, hymn, modlitwa, apokalipsa, biografia, lamentacja, spisy, opis, pieśń*. Niestety, uczniowie nie umieją podać cech stylu biblijnego, odpowiedź na to polecenie pojawiła się w niewielu ankietach, tylko nieliczni notują *długie, wielokrotnie złożone zdania, apostrofy, metafory, pytania retoryczne*. Również znajomość tytułów przypowieści Pisma Świętego jest uboga. Znaczna część dzieci notuje po jednym tytule i najczęściej jest to *O synu marnotrawnym*, dopiero w dalszej kolejności pojawiają się *O miłosiernym Samarytaninie, O siewcy, O ziarnku gorczycy, O talentach*. Oprócz nich notuje się też *Adam i Ewa, Arka Noego, Dawid i Goliat, Sodom i Gomora* oraz opisowe konstrukcje *o wdowie, która zgubiła (!) jeden grosz, o domu (!) zbudowanym na skale i piachu*. Imiona apostołów kojarzą się przede wszystkim z *Piotrem, Janem, Judaszem i Tomaszem* oraz ewangelistami *Markiem i Łukaszem*. Młodzież wykazuje się teoretyczną znajomością biblizmów, nie ma większych problemów z ich połączeniem w związki frazeologiczne. Gorzej jednak bywa z objaśnianiem frazeologizmów, niektórzy nie zdają sobie sprawy z ich biblijnej proveniencji. Zdarza się, że traktowane są bardzo dosłownie, np. *droga krzyżowa* to 'droga Jezusa na wzgórzu Golgoty'. Znaczenia podawane są za pomocą jednego wyrazu, np. *zniechęcić* bądź związków wyrazowych *stanąć w miejscu bez ruchu, stanąć jak wryty*. Czołowe miejsce wśród najbardziej znanych ksiąg Pisma Świętego zajmują *Ewangelie* i *Apokalipsa*, dopiero dalej występują *Księga Rodzaju* i *Księga Psalmów*, najmniej popularnymi okazały się *Księga Mądrości* i *Księga Wyjścia*. Skojarzenia z postaciami i wydarzeniami biblijnymi są bardzo zróżnicowane. Niektóre okazały się łatwe, np. *Mojżesz* kojarzony był bezbłędnie (*dobroczyńca; wybawiciel; Egipt; przeprowadził lud wybrany przez morze; wyprowadził Izraelitów z niewoli egipskiej; przejście przez Morze Czerwone; 10 przykazań*), ale już *rzeź niewiniątek* tylko dwie osoby objaśniły poprawnie. Uczniowie nie znają utworów nawiązujących do Pisma Świętego, w 50% kwestionariuszy pojawiają się odpowiedzi i w większości jest to *Quo vadis* Sienkiewicza.

W odpowiedzi na kilka pytań ankiety widoczna jest desakralizacja komponentu sakralnego. Dochodzi także do pomieszania literatury z innymi dziedzinami kultury, m.in. z filmem. Dowodzi to słuszności stwierdzenia, iż „wątki biblijne przewijają się przez różne sfery kultury – przez literaturę i sztukę, muzykę. Człowiek nie znający tych motywów staje się nowoczesnym barbarzyńcą, który nie rozumie źródeł współczesnego życia duchowego”⁹.

Przeprowadzone badania wykazują, że podstawą znajomości Biblii wśród młodzieży gimnazjalnej jest nauka szkolna, a nie religia czy nauka kościelna. Wielu uczniów przyznaje, iż nie uczestniczy we mszy świętej ani w żadnych nabożeństwach, a Pismo Święte zna tylko z lekcji języka polskiego. To stwierdzenie potwierdzają niektóre odpowiedzi na pytania ankiety, np. prośba o ponumerowanie ksiąg biblijnych od najbardziej do najmniej znanych czy o podanie tytułów przypowieści. Pojawiały się wówczas głównie te księgi i tytuły tych przypowieści, które omawiane były w szkole podczas zajęć z języka polskiego.

Tak niski poziom wiedzy na temat Biblii może być spowodowany brakiem konwersacji na problemy religijne w domu, tylko 22,5% rodziców rozmawia ze swoimi dziećmi na tematy dotyczące wiary. Również stan czytelnictwa książek i prasy katolickiej jest niewystarczający, bo 24,4% osób czyta lekturę katolicką, natomiast 74,4% nie wykazuje nią żadnego zainteresowania¹⁰.

ANEKS

Ankieta

1. Co to jest Biblia?
2. Wymień znane Ci gatunki biblijne.
3. Podaj cechy stylu biblijnego.
4. Wynotuj tytuły znanych Ci przypowieści biblijnych.
5. Kto jest autorem *Hymnu do miłości*?
6. Podkreśl imiona apostołów: Abraham, Kain, Piotr, Krzysztof, Jan, Tomasz, Łukasz, Marek, Filip, Tadeusz, Judasz, Daniel.
7. Wymienione wyrazy połącz w związki frazeologiczne:

Judaszowe	miłosierny
Egipskie	jerychońska
Manna	srebrniki
marnotrawny	plagi
Wieża	z nieba
Trąba	syn

⁹ I. Bajerowa, dz. cyt., s. 24.

¹⁰ E. Jarmoch, dz. cyt., s. 37.

Owoc	wdowi
Samarytanin	Babel
Grosz	zakazany

8. Podaj znaczenie następujących frazeologizmów:

kraina mlekiem i miodem płynąca
hiobowa wieść
droga krzyżowa
Sodoma i Gomora
zamienić się w słup soli
przenieść się na łono Abrahama
alfa i omega
apokalipsa
chodzić krętymi drogami
kielich goryczy

9. Podane księgi biblijne ponumeruj od najbardziej do najmniej znanych:

Księga Mądrości
Księga Psalmów
Księga Rodzaju
Ewangelie
Apokalipsa
Księga Wyjścia

10. Z czym kojarzą Ci się:

Dawid
Mojżesz
potop
rzeź niewińców
Judasz
Noe

11. Podaj tytuły i autorów utworów, w których występują nawiązania do Biblii.

12. Jaka księga zamyka Pismo Święte?